

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЯЛ-ҚЫЗЛАР КОМИТЕТИ
«ОЛИМА» ШӨЛКЕМИНИҢ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН БӨЛИМИ**

**ТАШКЕНТ МӘМЛЕКЕТЛИК АГРАР
УНИВЕРСИТЕТИ НӨКИС ФИЛИАЛЫ**

**«Илим ғумшалары» атамасындағы
VI-Республикалық илимий-әмелий
конференция**

**2016-жыл «Саламат ана хәм бала»
жылына бағышланады**

Нөкис 2016

IPAKCHILIK SOHASINING RESPUBLIKAMIZDA VA DUNYO MIQYOSIDAGI AHAMIYATI

Oserbaeva S. ToshDAU magistranti. Ilmiy rahbar: Abdrimova G.

ToshDAU Nukus filiali

Ipak qurti – yetti mo'jizaning biri hisoblanadi. Bunday deyishimizga sabab ko'p, yani bu soha faqatgina to'qimachilik sanoatida emas balki tibbiyotda, radiotexnika, aviatsiya, kosmonavtika va hattoki oziq ovqat, konserva mahsulotlarini tayyorlashda keng qo'llanilmoqda. Shuning uchun Respublikamizda ipakchilikni yanada rivojlantirishga katta etibor berilmoqda. Hozirgi zamon ipakchiligining vatani janubiy-sharqiy Osiyodir. Xitoyda eramizdan qariyb 3000 yil ilgariroq tabiiy ipak tayorlash bilan shug'ullanilgan. Ipak-Xitoy xalqining dunyoga tortiq etgan xazinasidan biridir. Xitoyda ipakning paydo bo'lishi bilan bog'liq go'zal bir afsona bor: Kunlarning birida imperetorning ayoli Ley Tszu choy ichayotganda piyolasiga ipak qurti pillasi tushib ketadi. Qirolicha pillani piyoladan olib tashlayman dep uning bir tolasini ushlab tortganida ipi uzilmay tortila boshlaydi. Shunda Tszu bu ipdan yigirish uchun ajoyib tola olish mumkinligini anglab etadi.

Keyinchalik pilla "Buyuk Ipak Yo'li" orqali dunyoga tarqaladi. O'rta Osiyoga esa ipakchilik IV-asrda kirib kelgan. Moziyga nazar tashlar ekanmiz, uzoq asrlar davomida ipak pillasi va qurtini mamlakat chegarasidan olib o'tish o'lim jazosi bilan taqiqlangan. Ipak ishlab chiqarish bir necha yuz yillar davomida qattiq sir tutilgan. Shu boismi, har 1 kg ipak bahosi huddi shuncha og'irlikdagi tilla bilan barobar edi. Ipakning aslida nima ekanligiga boshqa xalqlar juda qiziqqanlar. Rimliklar uni daraxt barglaridan olingan desa, yunonlar guldan olingan derdi. Evropaliklar ushbu rang-barang ip maxsus daraxtlarda o'sadi yoki katta ulkan o'rgimchaklarning to'ridan ishlab chiqariladi, deb ishonishgan. Boshqalar buni qush patlariga qiyoslashgan. Rim tarixchisi Mortseplinus hatto: "Ipak tolalari tuproqdan olinadi. Xitoyda yer jun kabi yumshoq, unga ishlov berilgach undan ipak tolalari olish mumkin!", - degan qarorga keladi. XVIII- asrga kelibgina bu texnologiya butun dunyoga yoyildi. U avvaliga jamiyatning yo'qori tabaqa vakillari, o'ziga to'q odamlar orasida ayniqsa mashhur edi. Bugun esa ipak hamma uchun hamyonbop mato hisoblansada, hamuz jozibasini yo'qotgani yo'q.

Ipak dunyoning 60 mamlakatida ishlab chiqarilsada, asosiy ishlab chiqaruvchilar Osiyoda joylashgan. Butun dunyo bozorida ipak xom ashyosi eksporti bo'yicha etakchilikni mana bir necha yildan beri qo'ldan bermay kelayotgan Xitoy ipagi yo'qori sifati ila mashhur. U o'zining silliq va mayinligi bilan ajaralib turadi. Ayni vaqtda Xitoy dunyoning 100 dan ziyod mamlakatini o'z mahsulotlari bilan taminlaydi. Chin yurtida 2500 dan ortiq korxona ipak xom ashyosi ishlab chiqarish bilan band. Ipakchilik sanoatida 20 mln.dan 30 mln nafargacha odam mehnat qiladi.

Xitoyning ipak xom ashyosi, ipak va ipak kiyimlar eksporti, butun dunyo umumiy savdo hajmining tegishli ravishda 90%, 70% ni tashkil etadi. 1950-yilda bu ko'rsatkich 20% ham oshmas edi.

Xitoy oxirgi 4-5 yil ichida o'rtacha 700 ming tonnadan ortiq ipak xom ashyosini yetishtirib kelmoqda. Bu soha juda sermashaqqat sohadir. Qurt ko'p ovqat yeydi va muttasil o'sishda davom etadi. 20-30 kun ichida kapalak qurti 25 martaga uzayadi. Agar odam xuddi shunday sura'tda o'sganda uning bo'yi 45 metrga yetardi. Dastlabki og'irligiga qaraganda o'n ming martaga ortadi. Xitoyda tut ipak qurtidan ko'ra, eman ipak qurti ko'p boqiladi. U mamlakatda 250 yildan beri yetishtiriladi. Eman ipak qurtlari odatda yiliga ikki bor avlod qoldiradi. Mamlakatda tut daraxtlari umumiy maydoni 600 ming gektarga teng bo'lsa, eman daraxtlarining umumiy maydoni 30 mln.kv.metrni tashkil etadi, ularning 1 mln 300 ming.kv.metri maxsus eman ipak qurtini yetishtirishga mo'ljallangan. Tut ipak qurtini uy ipak qurti deb ham atashadi. Chunki tut ipak qurti asosan qishloq joylardagi xonadonlarda, eman ipak qurti esa sanoat korxonalarida yetishtiriladi. Ularning o'zaro farqi: tut ipak qurtini o'stirish davri 40 kunni tashkil etadi. U ipak yigirish uchun asosiy xom ashyo hisoblanadi. Eman ipak qurti esa yovvoyi sanalib tut ipak qurti kabi yopiq muhitda emas, ochiq hududlarda etishtiriladi va uning o'sish davri 6 oyni tashkil etadi. Eman pilladan olinadigan ip o'zining yug'onligi, juda mustahkamligi va momiqligi bilan ajralib turadi. Ammo pillada ipakning miqdorining kamligi va qurtlarning emish borasida ancha talabchanligi uning asosiy kamchiligidir. U ustki yopinchilar, gilamlar uchun asosiy xom ashyodir.

Ma'lumki, yaqin-yaqingacha pillachilik mahsulotlaridan asosan ipak matosini tayyorlash, chiqindilaridan esa chervachilik sohalarida ozuqa sifatida qo'llanilib kelingan. Endi esa xorijiy mamlakatlarda oziq-ovqat sifatida ishlatish, tabobat va kosmetologiya sohasida foydalanish va harbiy sohada qo'llash kabi yangi yo'nalishlar ochildi. Masalan, ipak qurti g'umbaklarini issiq ovqat va konserva mahsulotlari sifatida foydalanishadi. Bundan tashqari, ushbu mamlakatlarda taom sifatida katta yoshdagi, xususan 5 yoshdagi ipak qurtini istemol qilish odat tusiga kirgan. Abu Ali ibn Sino "Tibbiyot qonunlari" kitobida ipak mahsulotlari, xususan ipak tolasi inson salomatligi uchun juda ham foydali ekanligini takidlagan. Masalan, nogliukin va kuvatin. Nogliukin- bu ipak qurti pillasidan tayyorlangan, bolib, aminokislotalar va mikroelementlarga, yod va kumush elementlariga boy bo'lganligi sababli inson sog'lig'ini saqlashda, immunitetini oshirishda va teri kasalliklarini, asab kasalliklarini davolashda, qon almashish jarayonini yaxshilashda qo'llaniladi. Kukunni qo'llashda 2gr kukunni 50gr suvda qaynatib, bir kunda 3 marta bir choy qoshiqdan bir oy davomida istemol qilinadi. Kuvatin- ipak qurtidan olingan ozuqa, buning tarkibida birqancha makro va mikroelementlardan tashkil topgan aminokislotasi bor dori bo'lib odam umrini uzaytirishda yurak kasalliklarini davolashda va jismoniy mehnat qiluvchi odamlar uchun foydali.

Ipak tatbiq etayotgan yana bir soha bu - kosmetikadir. 1980-yilda ipakdan tayyorlangan birinchi krem ishlab chiqarilgan edi. Chunki ipakda oqsil moddasi ko'p bo'lib, u quyosh nurida parchalanib, yuz ustki qismida himoya qatlamini hosil qiladi.

1998-yili 30-martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yili 3-aprelda "Respublikada pillachilik sohasini boshqarish tizimini takomillashtirish to'g'risida" gi qarori matbuotda e'lon qilindi. Pilla xom ashyosini respublikaning o'zida qayta ishlanishini taminlash maqsadida 2000-yili fevral oyida ipak va pilla xom ashyosini chetga chiqarishga chek qo'yildi. 2012-yil 8-noyabrda Vazirlar Mahkamasining "Ipakchilik sohasini boshqarish va undagi mavjud muammolarni yo'qotish, sohani yanada rivojlantirish choralari to'g'risida" gi qarori qabul qilindi shuningdek oziq fondini mustahkamlash to'g'risida bir qator farmonlar belgilangan. O'zbekiston Respublikasi ipak qurti pillasi yetishtirish hajmi bo'yicha jahon mamlakatlari orasida Xitoy, Yaponiya, Hindiston va Braziliyadan keyin 5 o'rinida turadi. Tarmoq korxonalarida 30 mingga yaqin kishi ishlaydi. Mamlakatimizda 2000-yilda 18,9 ming tonna pilla ishlab chiqarish korxonalarida 1200,3 tonna ipak ip, 95 tonna ipak kalava tayyorlandi, 5,336 mln.m.kv shoyi gazlamalar ishlab chiqarildi. Bu ko'rsatkich 2016-yilda 40% ga oshdi. 2015- yil bahorgi qurt boqish mavsumida tumanlar pilla quritish korxonalari va fermer xojaliklari o'rtasida 26000 t tirik pilla yetishtirish yuzasidan tuzilgan kontraktatsiya shartnomalariga asosan Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda mintaqalar iqlim sharoitiga mos, turli kasalliklarga chidamli, serhosil "Ipakchi-1, Ipakchi-2, O'zbekiston-5, O'zbekiston-6" singari mahalliy ipak qurti zotlaridan jami 454 ming 600 qutidan ko'proq ipak qurti boqilib, 26291,3 tonna pilla xom ashyosi yetishtirildi.

ИНСОН САЛОМАТЛИГИ УЧУН АТРОФ-МУҲИТНИНГ ЎРНИ

Сабирова Ш.К.З^б-Агрономия таълим йўналиши талабаси

Илмий раҳбар: Ибраимова З.Ю. ТошДАУ Нукус филиали

Атроф-муҳит компонентлари бир-бирига диалектик боғланганлиги туфайли инсоннинг хўжалик фаолияти натижасида айниқса уларни узлуксиз ва шу жумладан ҳар бир компонентини ҳолатини ёмонлаштириш, яъни ифлосланиши ошиб бормоқда. Бундай ҳолат ўз навбатида табиатни бошқа компонентларига ҳам таъсир этиб инсон, ҳайвон ва ўсимликлар организмда салбий ўзгаришларни вужудга келтирмоқда.

Ҳавони ифлосланиши инсон организмга салбий таъсир этиб, улар саломатлигини ёмонлаштиришига сабаб бўлмоқда. Айниқса олтингугурт оксиди, фтор бирикмаси, азот оксидлари, ҳар хил саноат чанглари, радиоактив моддалар ва кишлоқ хўжалик пестицидлари инсон организмда ҳар хил касалликларни вужудга келтиради.

Олтингугурт оксиди (SO) ҳавода кўп тўпланса инсонларда бронхит, гастрит ва ўпка касалликларини вужудга келтиради.

Углерод оксидининг (CO) ҳавода ортиб бориши туфайли инсон организмда гемоглобин сусати, юрак, қон-томир тизимларида бузилишлар содир бўлади, артеросклероз хасталиги ривожланади, бош

92. Курбаниязова Г.х.б. Органикалық төгиннің шорланған топырақ хәм азық режимге тәсири.....	157
93. Qutlimuratova. S. Jer resurslarinan na' tiyjeli paydalaniwdi basqariwda jer monitoringinin' ornı	158
94. Қалбаева М. Шорланған топырақларды озлестириў	159
95. Қолдасбаева Б. Өсимликлердің вегетация дәуиринде ыссылық пенен тәминлениўи хәм оларды болжаў усыллары	161
96. Qutlimuratova S. Jer – awıl xojalig'inin' tiykarg'i islep shig'ariw h'a'm bah'alaw obekti sipatında	163
97. Мамутова Б.У. Қишлоқ хўжалик экинларини етиштиришда сувдан самарали фойдаланиш	165
98. Маткаримова Ш. Соя навларининг туп санларига экинш муддати ва мьёрининг таъсири	166
99. Matqurbanova G.A. Tut jipek qurtinin' taqimin tsellyulyar usilda tayarlaw	168
100. Нурманова М. Дарахтзорларни ва дарахтларни селекцион баҳолаш	170
101. Oserbaeva S. Ipakchilik sohasining respublikamızda va dunyo miqyosidagi ahamiyati.....	172
102. Сабирова Ш.К. Инсон саломатлиги учун атроф-мухитнинг ўрни.....	174
103. Садыкова М.Р., Есбоганов Р., Хожасова Г.А. Фитономусга қарши курашда атроф мухитга кам зарарли сунъий воситаларни қўллаш натижалари.....	175
104. Салиева З. Аўыл хожалығы кәрханаларында дәрәматларды асырыў имкәниятлары	176
105. Сапарбаева Д. Органикалық төгиннің ғаўаша өсиўи хәм раўажланыўына тәсири.....	179
106. Сатбаева Р.С., Шамуратова Н.Г. Қорақалпоғистон шароитида мевали боғларда ғовак ҳосил қилувчи куяларнинг тур таркиби, тарқалиши ва биоэкологияси	180
107. Серекеева Г. Амударёнинг қуйи оқими хуудлари тупроқларининг ўрганилганлик даражаси	184
108. Таженова А. Полезные и лечебные свойства тутового дерева	185
109. Турдыбаева Н.К. Исстилген майларды регенерациялаў мәсселелери	188
110. Утеулиева Д. Көркемли ағаш - пута туқымларын егий мөлшері хәм схемалары	189
111. Утеулиева Д. Нәлханаларда минерал төгинлерден пайдаланыў	191
112. Umirbaeva B. Juzimdi saqlaw rejimi ha'm keptiriw usillari	192
113. Хайтова Х. Сув хавзаларининг ифлосланиши ва хавзанинг табиий холда ўз-ўзини тозалаш қобиляти	194
114. Хайтова Х., Генжемуратов Сувни иктисод қилишда қуёш энергиясидан фойдаланиш.....	195
115. Хайтова Х., Генжемуратов. Интенсив боғларни томчилатиб суғориш	197
116. Hojamuratova D.K. Dorivor o'simliklar – bizning boyligimiz	198